
MIÐFJÖRÐUR Í NORÐUR-MÚLASÝSLU:

DEILISKRÁNING INNAN MARKA TVEGGJA JARÐVEGSNÁMA

ELÍN ÓSK HREIÐARSDÓTTIR

REYKJAVÍK 2019
FS763-19291

FORNLEIFASTOFNUN ÍSLANDS SES

Ljósmynd á forsíðu sýnir aðra af tveimur námum sem skráðar voru í landi Miðfjarðar (Námu D) en engar fornleifar leyndust innan hennar

Ljósmynd: Elín Ósk Hreiðarsdóttir

©2019

FORNLEIFASTOFNUN ÍSLANDS SES

BÁRUGÖTU 3

101 REYKJAVÍK

SÍMI: 551 1033

NETFANG: fsi@fornleif.is

www.fornleif.is

Samantekt

Um þessar mundir er unnið að vegabótum á Langanesströnd í gamla Skeggjastaðahreppi á Langanesi. Í tengslum við þær framkvæmdir fór Vegagerðin þess á leit við Fornleifastofnun Íslands að hún ynni úttekt á mögulegum fornleifum innan marka tveggja náma sem báðar eru í landi Miðfjarðar og samtals eru um 8 ha stórar.

Úttekt á námunum var gerð í október 2019. Úttektarsvæðin eru annars vegar náma D sem er sunnan þjóðvegjar, h.u.b. beint ofan við Miðfjörð 2 en hins vegar náma E nokkru austan við Miðfjörð 1, norðan þjóðvegjar. Bæði svæðin eru lítt grónir melar og hefur hluti þeirra beggja áður verið nýttur fyrir malarnám. Innan námu D voru engar minjar þekktar en náma E er á s.k. *Messumel* sem telst til fornminja sem þjóðsagnastaður en auk þess lá kerruvegur áður um svæðið og örlítil ummerki sjást enn um hann.

Efnisorð

Fornleifaskráning, deiliskráning, námur, vegagerð, Miðfjörður, Skeggjastaðahreppur

Summary

This report presents the results of a detailed survey carried out within the limits of two proposed quarries for road construction that combined, cover just under 8 ha. The areas are within the farm of Miðfjörður, Norður-Múlasýsla. The work was carried out in advance of further road construction in the area in October 2019. Within the larger area, quarry D, no archaeological remains were found. Quarry E is in an area mentioned in a folklore story and was recorded as such but within the area a route was also recorded.

Keywords

Archaeology, detailed survey, quarries, road construction, Miðfjörður, Skeggjastaðahreppur

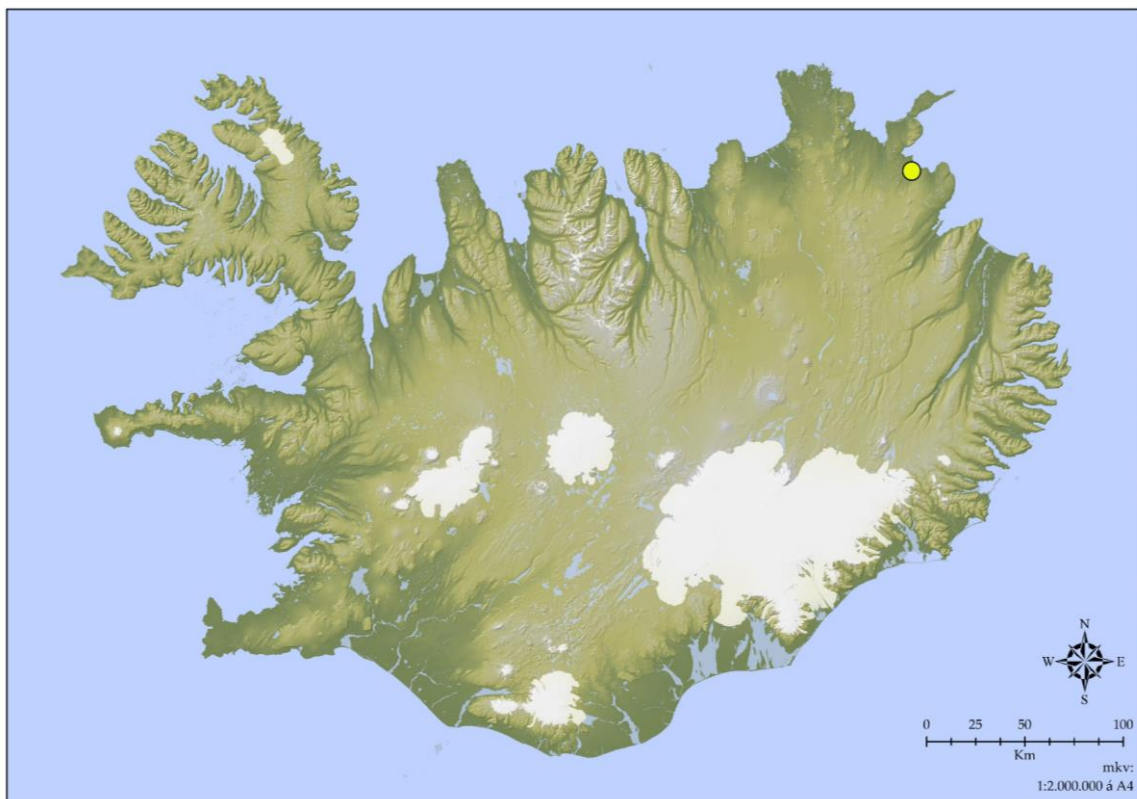
Efnisyfirlit

1. Inngangur.....	6
2. Saga fornleifaskráningar og löggjöf.....	8
3. Aðferðir við fornleifaskráningu	10
4. Fornleifaskrá.....	12
5. Samantekt um sögu og fornleifar innan deiliskipulagsreits	16
Heimildaskrá	22

1. Inngangur

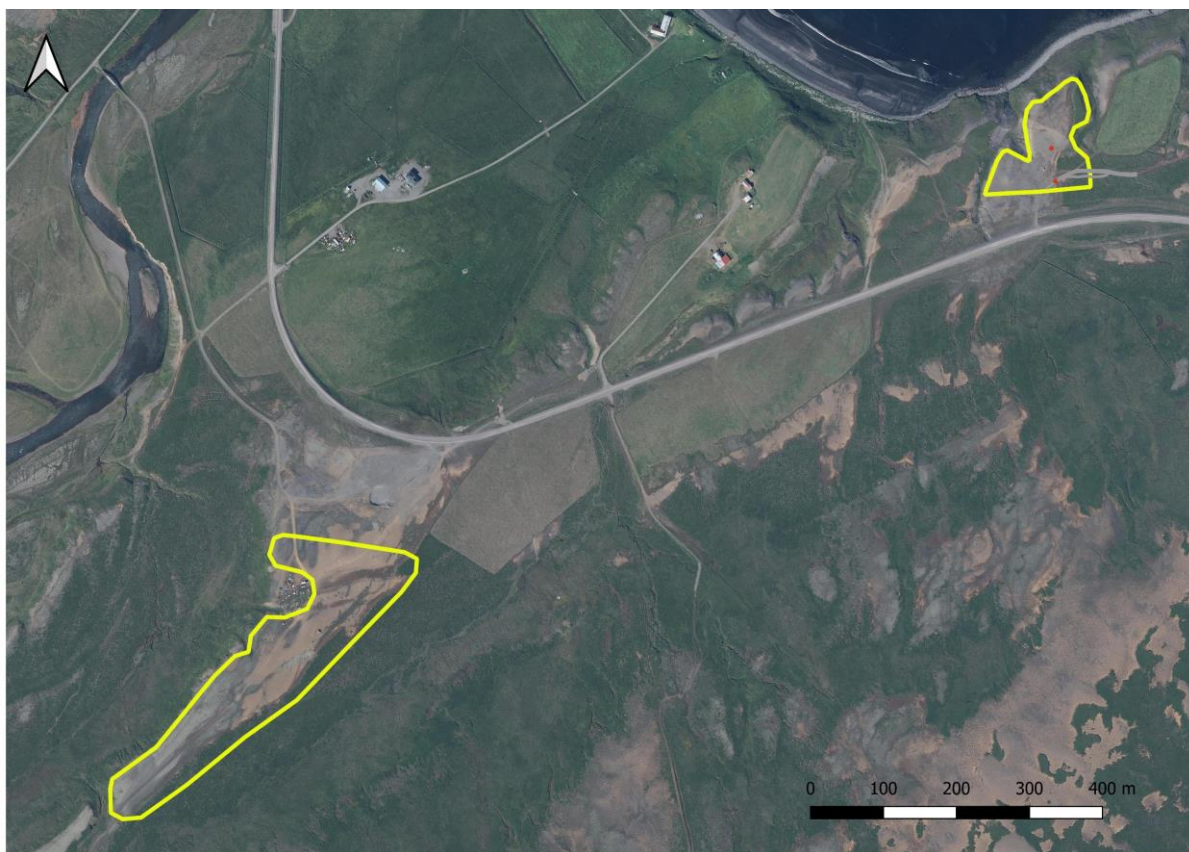
Á haustdögum 2019 hafði Vegagerðin samband við Fornleifastofnun Íslands ses og fór þess á leit að stofnunin tæki að sér skráningu á fornleifum innan tveggja jarðvegsnáma í landi Miðfjarðar, Norður-Múlasýslu, í tengslum við fyrirhugaðar vegabætur á þessum slóðum. Rannsóknin var gerð í októberbyrjun sama ár.

Úttektarsvæðin tvö eru bæði innan marka gamla lögbýlisins Miðfjarðar. Fornleifastofnun vann deiliskráningu fyrir Skeggjastaðahrepp árið 2002¹ en áður en deiliskráning hófst 2019 var farið yfir tiltækar heimildir um jörðina ásamt loftmyndum og vettvangsskráning undirbúin. Við vettvangsskráningu var gengið kerfisbundið um allt úttektarsvæðið og leitað að minjum. Samhliða vettvangsúttekt var rætt við Jón Marinó Oddsson ábúenda á Miðfirði 2 sem er fæddur og uppalinn á jörðinni og þekkir hana mjög vel. Marinó veitti ítarlegar upplýsingar um minjar og örnefni á jörðinni og eru honum færðar kærar þakkir fyrir veitta aðstoð. Elín Ósk Hreiðarsdóttir vann vettvangsskráningu, úrvinnslu og skýrslugerð.

Mynd 1: Úttektarsvæðið merkt inn á Íslandskort sem gulur punktur kortinu. Grunnkort Gísli Pálsson

¹ Guðrún Alda Gísladóttir. 2002.

***Mynd 2:** Úttektarsvæðin tvö sýnd ofan á loftmynd frá Loftmyndum ehf*

Skýrsla þessi er byggð upp á svipaðan hátt og aðrar deiliskráningarskýrslur Fornleifastofnunar. Í öðrum kafla er að finna stutt yfirlit um löggjöf um minjavernd. Í þriðja kafla er fjallað um þá aðferðafræði sem notuð var við úttektina og í þeim fjórða er svo að finna sjálfa fornleifaskráninguna. Í henni eru upplýsingar um þekktar minjar innan deiliskipulagssvæðis. Í fimmta kafla skýrslunnar er stutt samantekt um sögu svæðis og landshætti á deiliskipulagssvæðinu annars vegar og hins vegar helstu niðurstöður fornleifaskráningar innan deiliskipulagsmarka. Aftast í skýrslunni er að finna heimildaskrá.

2. Saga fornleifaskráningar og löggjöf

Hátt á aðra öld er liðið síðan skráning fornleifa hófst á Íslandi en þó er enn langt í land að til sé heildstæð skrá um fornleifar á landinu. Á síðustu áratugum 19. aldar voru margir minjastaðir kannaðir á vegum Hins íslenska fornleifafélags, einkum staðir sem á einn eða annan hátt tengdust fornsögum og sögu þjóðveldisins. Eftir aldamótin 1900 dró úr fornleifakönnun á vegum félagsins og var þráðurinn ekki tekinn upp að nýju fyrr en um og eftir 1980.

Skoðanir manna á því hvað teljast fornleifar hafa breyst mikið á þessum tíma. Byggingar sem voru hversdagslegar fyrir hundrað árum eru nú orðnar minjar um horfna lífshætti. Skilningur hefur vaknað á nauðsyn þess að skrá upplýsingar um slíkar minjar og vernda þær fáu sem eftir eru fyrir komandi kynslóðir. Nauðsynlegra upplýsinga um gerð og ástand fornleifa er aðeins hægt að afla með vettvangsathugun og við það er venjulega átt með hugtakinu fornleifaskráning (ýmist aðal- eða deiliskráning). Til þess að vettvangsathugun komi að fullu gagni verður þó fyrst að taka saman ýmsar upplýsingar, bæði skriflegar og munnlegar, sem vísa á minjastaði og geta gefið vísbendingar um hlutverk mannvirkjaleifanna (svæðisskráning).

Á undanförunum árum hafa verið gerðar breytingar á löggjöf um verndun fornleifa og hefur eftirlit með framkvæmd laganna verið aukið. Samkvæmt 3. grein laga um menningarminjar (nr. 80, 2012), eru allar fornleifar á Íslandi friðhelgar: „Fornleifum, [...] jafnt þeim sem eru friðlýstar sem þjóðminjar og þeim sem njóta friðunar í krafti aldurs, má enginn, hvorki landeigandi, ábúandi, framkvæmdaraðili né nokkur annar, spilla, granda eða breyta, hylja, laga, aflaga eða flytja úr stað [...].“ Er þessi fornleifakönnun í anda markmiða sem sett hafa verið með þessari löggjöf. Mat á áhrifum framkvæmda á fornleifar gerir kröfur um fjölþætta athugun á heimildum og vettvangsrannsókn enda er skilgreining á fornleifum í þjóðminjalögum víðtæk. Fornleifar teljast hvers kyns mannvistarleifar, á landi, í jörðu, í jökli, sjó eða vatni, sem menn hafa gert eða mannaverk eru á og eru 100 ára og eldri, svo sem:

- a. búsetulandslag, skruðgarðar og kirkjugarðar, byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi leifum mannvirkja og öskuhauga, húsaleifar hvers kyns, svo sem leifar kirkna, bænhúsa, klaustra, þingstaða og búða, leifar af verbúðum, naustum og verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum,
- b. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri,
- c. tún- og akurgerði, leifar rétta, áveitumannvirki og aðrar ræktunarminjar, svo og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita,
- d. vegir og götur, leifar af stíflum, leifar af brúm og öðrum samgöngumannvirkjum, vöð, varir, leifar hafnarmannvirkja og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra,
- e. virki og skansar og leifar af öðrum varnarmannvirkjum,
- f. þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og

kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð,
g. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum,
klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum,
h. haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið,
i. skipsflök eða hlutar þeirra.
Minjar 100 ára og eldri teljast til fornleifa, en heimilt er þó að friðlýsa yngri minjar.

Það er skýrt af þessari skilgreiningu að fornleifar eru ekki aðeins öll mannvirki heldur einnig staðir sem á einn eða annan hátt tengjast menningu og atvinnuvegum, hvort heldur sem er vöð eða álagablettir. Þessari skilgreiningu er fylgt við hefðbundna fornleifaskráningu.

Ef nauðsynlegt er talið að spilla fornleifum eða hylja þær, þarf að leita heimildar Minjastofnunar Íslands.

3. Aðferðir við fornleifaskráningu

Í skráningarkerfi Fornleifastofnunar hefur hver sýsla skammstafað heiti (ÁR, NM, o.s.frv.) og hver jörð hefur þriggja stafa númer. Miðað er við jarðaskiptingu eins og hún kemur fyrir í Jarðatali Johnsens frá 1847 og byggir tölusetning jarðanna á því. Að öllu jöfnu ræður því skipting jarða um miðja 19. öld ekki aðeins númerum í skránni heldur er miðað við hana þegar ákvarðað er hvaða jörð ákveðnir minjastaðir tilheyra. Því eru allar þær minjar sem tilheyra Miðfirði skráðar undir sama jarðanúmer (MN-008) þótt jörðinni hafi síðar verið skipt niður í minni einingar. Hverjum minjastað er síðan gefin kennitala sem er þriggja stafa númer sem hengt er við sýslutákn og jarðarnúmer (dæmi: NM-008:021). Fornleifaskráin samanstendur af lista yfir þær fornleifar sem skráðar voru á vettvangi innan rannsóknarsvæða. Í skránni fær hver minjastaður eina efnisgrein og er framsetning upplýsinganna stöðluð. Í fyrstu línu hverrar greinar eru grunnupplýsingar; auðkennisnúmer, sérheiti, tegund, hlutverk og hnattstaða. Á eftir auðkennisnúmeri kemur sérheiti hennar ef eitthvert er og síðan tegund. Með tegundarflokkun er leitast við að skilgreina hvers eðlis fornleifin er, þ.e. hvort um er að ræða mannvirki af einhverju tagi sem enn sést, og þá hverskyns (t.d. tóft, garðlag eða varða), mannvirki sem vitað er um en er horfið (heimild, örnefni) eða fornleif sem ekki hefur verið mannvirki (álagablettur, sögustaður eða vað). Allir fornleifastaðir eru greindir til tegundar en hlutverk þeirra er ekki alltaf hægt að ákvarða.

Á eftir hlutverki kemur hnattstaða minjastaðarins. Mæling hnattstöðu er gerð með GPS staðsetningartækjum af gerðinni Trimble Geoexplorer 6000 (ISN93) og er annars vegar mældur punktur með kennitölu í miðju hvers minjastaðar og hins vegar voru allir minjastaðir mældir upp. Samkvæmt lögum hafa allar fornleifar 15 m friðhelgað svæði frá ystu mörkum minjastaðarins en friðlýstar fornleifar 100 m friðhelgi. Þar sem getur um „heimild um...” t.d. útihús, þá er átt við að eingöngu eru til heimildir um staðinn en minjar hafa ekki fundist á vettvangi við skrásetningu. Þótt engar minjar hafi fundist, er engu að síður tekin hnattstaða staðarins ef unnt hefur verið að ákvarða hann á grundvelli fyrirliggjandi upplýsinga með 50 metra fráviki eða minna.

Í annarri línu hefst lýsing minjastaðar oftast á tilvitnun í fyrirliggjandi heimildir en síðan er staðsetningu hans lýst. Þar á eftir kemur oft lýsing á aðstæðum og síðast lýsing á mannvirkinu sjálfu ásamt öðrum upplýsingum sem við eiga.

Í næstsíðustu línu er lagt mat á þá hættu sem minjastaðurinn kann að vera í. Á vettvangi var notast við þá vinnureglu að skilgreina fundnar minjar innan marka áhrifasvæðis „stórhættu vegna framkvæmda“. Rétt er að geta þess að í hættumati er ekki fólgið neins konar mat á gildi minjastaða. Í síðustu línu er getið heimilda ef einhverjar eru, oft með skammstöfunum, en úr þeim er leyst í heimildaskrá aftast í skýrslunni.

Númer jarðar í Jarðatali Johnsens: **SF-175:009**

Númer fornleifar á tiltekinni jarð: **Sveinshlaða**

Sérheiti: **tóft**

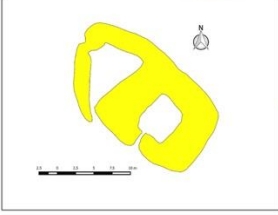
Tegund: **hlaða**

Hlutverk: **hlaða**

Hnattstaða í landshnitakerfi ISN93: **E: 528751 N: 352323**

Sveinshlaða 009, horft til norðurs

Ljósmynd af minjastað og uppmæling/teikning

Á túnakorti frá 1920 og bæjarteikningu danskra mælingamanna frá 1904 er sýnt útihús í túnjaðri um 210 m norðan við eldra bæjarstaði 001 og 80 m norðvestan við yngra bæjarstaði 003. Á þeim stað er staðileg hlöðutóft sem nefnist Sveinshlaða og samtengt eða eldra mannvirki norðvestan við hana. Sveinshlaða er 16 m suðvestan við miðlinu Skaftártúnguvegar (208) þar sem fyrirhugaðar eru framkvæmdir og telst því í stórhættu vegna vegagerðar.

Tóftin er í túnjaðri fast suðvestan við Skaftártúnguveg (208). Túnið er í allmiklum halla til suðvesturs.

Heildarstærð tóftarinnar er 23x14 m og snýr hún norðvestur-suðaustur. Í suðausturluta hennar er Sveinshlaða sem er 15x13 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Hún er 5x6 m að innanmáli og snýr norðaustur-suðvestur. Hlaðan er niðurgrafin um 1 m og eru veggir hennar um 2 m á hæð innanmáls. Norðvestan við hlaðuna er annað hölf eða annað mannvirki og er það torfhlaðið. Það er þríhyrningslaga og er 9x6 m að innanmáli, mjókkar til norðvesturs. Op virðist vera inn í það í suðurhorni. Veggir þess eru 0,3-0,4 m á hæð og 2-2,5 m á breidd en veggir hlaðunnar eru 4-5 m á breidd. Hölfir virðast vera samtengd en hlaðan er mun yngri að sjá en hölfir norðvestan við hana. Nokkur hölmyndun er undir norðvesturluta tóftarinnar og ljóst að mannvirki hafa verið á þessum stað í langan tíma.

Hættumat: stórhætta, vegna vegagerðar

Heimildir: Túnakort 1920

→ Hetta sem stöðjar að fornleif

→ Heimild sem vísað er í nánari færsla í heimildaskrá

Mynd 3: Dæmi um skráningu á minjastað.

4. Fornleifaskrá

NM-008 Miðfjörður

"Finni hét maðr, er nam Finna fjörð ok Miðfjörð." ÍF I, 288. "Miðfjörður virðist hafa verið landnámi Finna fjörðar-Finna, því að í Landnámu stendur, að Finni hafi numið "Finna fjörð og Miðfjörð, en Hróðgeir hvíti "til Miðfjarðar". Í sumum handritum Landnámu kallast fjörðurinn Viðfjörður (Ísl. fornþ. I, 288). SJM I, 27-28.

1270: Miðfjarðar er getið í rekaskrá Skálholtsstaðar frá því um 1270 en þar segir: "allar hvalvonir með öllum midfirði [og síðar] halfar hvalvonir í midfirði öllum." DI II, 71 og 74.

Árið 1696 er jörðin metin 6 hdr. JJ, 350.

1847: Jarðardýrleiki 4 hdr.

"Á torfunni voru tvö býli Miðfjörður I og Miðfjörður II og jafnskipt að landi og hlunnindum. Oft var tvíbýli á hvorri hálfendunni fyrir sig... Melavellir eru nýbýli stofnað 1950 á 1/4 hluta lands Miðfjarðar. SJM I, 27-28. Melavellir fóru í eyði 1978. SJM V, 19.

Túnakort [í kringum 1920]: Tún 2,5 ha. "Miðfjörður er inn af botni Miðfjarðar og á allt land milli Miðfjararar og Hölknár suður á hreppamörkum vestur af Ytri-Hágangi. Jörðin er víðáttumikil..." SJM I, 27. "Yst eru mýrar, lyngmóar og melar á gömlum sjávarbökkum en síðan hækkar landið upp í Miðfjarðaheiði." SJM V, 13. Hlunnindi: Dúntekja, eggiatekja, hrognkelsaveiði, lax og silungur, reki, mótekja og útræði. SJM I, 28.

NM-008:007 *Messumelur* Þjóðsaga

677747

621128

"Þá er Lagnetsvík; þar er uppsátur [005] frá Miðfirði; svo er Skeljavík, og Stóragil heitir þar sem Háubakkarnir enda að vestan. Þá taka við Háuklappirnar með sjó og upp í bakkann; bæjarmegin við þær er Krossgötugil [006], þá er lítið gil, sem heitir Litlagil, svo er bakki og barð sem heitir Blautagilstorfa, svo tekur við Blautargil. Þá er með sjó Blatuargilskrókur. Þá er allstór melur, sem heitir Messumelur; um hann lá þjóðvegurinn..." segir í Örnefnaskrá. Messumelur er um 450 m austan við gamla bæinn í Miðfirði 001 samkvæmt Jóni Marinó Oddssyni, fast norðan við þjóðveg en austan við Blautagil. Í Örnefnasjá Landmælinga Íslands er örnefnið hins vegar merkt á öðrum stað, um 1,7 km austan við bæ þar sem nú eru tún.

Við skráninguna var farið eftir ábendingu staðkunnugra og Messumelur því talinn sá staður sem heimamenn benda á. Melurinn er að hluta til horfinn í malarnám og hefur mól verið tekin á þessum slóðum eins lengi og Jón Marinó Oddsson heimildamaður man eftir. Melurinn er skammt austan við sjávarbakkann og djúp gil eru beggja vegna við hann. Á þessu svæði er lítt gróinn melur og nokkurt malarnám hefur áður verið á syðri hluta svæðisins en nyrðri hlutinn er að mestu óraskaður. Ekið hefur verið inn á melinn og við fyrra malarnám hefur honum að hluta verið rutt til og sömuleiðis hefur verið ekið yfir það til að komast inn á tún norðaustan við það. Sum staðar vex mosi eða grastó og allra norðaustast á því er lítill gróður torfa norður-suður.

Þjóðsaga úr Gráskinnu hinni meiri segir frá hinum fjölkunnuga presti á Skeggjastöðum, Marteini

[Jónssyni sem var prestur 1627-1660]. Á hans dögum kom upp svo mikill músagangur í Miðfirði að það horfði til vandræða. Marteinn kvað allar mýsnar niður á mel austan við bæinn sem síðan heitir Messumelur og hefur ekki orðið músagangur í Miðfirði síðan.

Messumelur samkvæmt heimamönnum innan marka Námu E og ljóst að hún mun hafa mikil áhrif á ásýnd svæðisins. Engar eiginlegar minjar eru hins vegar um þjóðsöguna á staðnum.

Hættumat: Stórhætta, vegna efnistöku

Heimildir: Ö-Miðfjörður, 27; Skeggjastaðir-kirkja og prestar, 50-51; Gráskinna hin meiri II, 33, Örnefnasjá Landmælinga Íslands

NM-008:022 Miðvegur gata leið

677742 621173

Samkvæmt Jóni Marinó Oddssyni heimildamanni lá áður kerruvegur frá Miðfirði og til austurs til næstu bæja. Vegurinn var neðan við þjóðveg og nefndur Miðvegur. Jón Marinó vissi ekki hvenær hann var í notkun en taldi líklegt að það hefði verið í kringum 1900 og svo eitthvað fram eftir öldinni. Á þessum slóðum má greina vegarslóða til austurs. Hann er fyrst merkjanlegur þar sem raski á Messumel sleppir. Samkvæmt Jóni Marinó var vegurinn líklega endurættur síðar og ruddur þannig að bílar gætu keyrt hann. Á stuttum kafla allra austast má hins vegar sjá spotta þar sem slóði er samsíða rudda veginum og gæti það verið eldri útgáfa vegarins.

Umræddur vegur sameinast ruddum vegi um 60 m austar og liggur svo áfram til austurs.

Mynd 4: Vegaslóðarnir þar kerruvegurinn Miðvegur lá áður. Horft til austurs

Mosavaxinn mói er umhverfis. Miðvegur sést þar sem raski vegna námugraftar á Messumel sleppur til austurs. Vegurinn liggur í gegnum þýfðan mel en að stærstum hluta hefur hann verið lagaður til og gerður bílfær. Allra vestast, þar sem hann sést fyrst, má þó greina slóða ofan eða sunnan hans og eru þar yngri vegur og eldri samsíða á kafla. Þeir sameinast eftir um 60 m og eftir það er slóðinn breiðari og hægt að komast hann á jeppa þótt illfær sé. Slóðinn var tekinn út innan námusvæðis og til austurs en ekki skoðaður alla leið. Hann hverfur að hluta undir tún austar. Sá slóði sem er sunnar er djúpur slóði eða rás. Hann er um 60 m langur en af því eru um 35 m innan marka námu. Í

Mynd 5: Miðvegur, uppmæling sýnd ofan á loftmynd frá Loftmyndum ehf

botninn er gatan um 1 m á breidd en allt að 2 m eru á milli barmabrúnanna. Gatan er lyngi- og mosavaxin og um 0,4 m á dýpt. Ruddi slóðinn er 4 m á breidd en 0,3 m lægri en umhverfið. Hann er greinilegur á um 50 m löngum kafla innan marka námunnar en heldur áfram til austurs eins langt og augað eygir.

Hættumat: Stórhætta, vegna efnistöku

5. Samantekt um sögu og fornleifar innan deiliskipulagsreits

Námurnar tvær sem teknar voru út haustið 2019 eru innan marka gamla lögbýlisins Miðfjarðar en jörðinni hefur nú verið skipt upp í annars vegar Miðfjörð 1 eða Melavelli (Náma E) og hins vegar Miðfjörð 2 (Náma D). Ekki er vitað hvenær Miðfjörður eða Viðfjörður eins og jörðin er nefnd í sumum handritum Landnámu byggist fyrst en ýmislegt bendir til þess að það hafi verið snemma.² Getið er um fjörðinn í Landnámu og í rekaskrá Skálholtsstaðar frá 1270 en í hvorugu tilfellinu er beinlínis fjallað um bújörðina Miðfjörð heldur fjörðinn sjálfan og má því segja að um jörðina sem slíka sé ekki fjallað í elstu heimildum.³

Miðfjörður var metinn á 6 hdr árið 1696 er jörðin en 4 hdr. 1847 og jörðin er því talsvert lágt metin, jafnvel í samanburði við jarðir í Norður-Múlasýslu en meðaltals jörð á svæðinu var 12 hdr.⁴ Þrátt fyrir það er Miðfjarðarjörðin landmikil og að mörgu leyti hlunnindajörð enda mátti þar hafa nokkra dún- og eggjatekju, hrognkelsa-, lax- og silungaveiði auk þess þar var talsverður reki og mótekja. Jörðin er fremur snjólétt og vetrararbeit góð og fjörubeit nokkur.⁵

Nýbýlið Melavellir var stofnað 1950 austan við túnið í Miðfirði á fjórðungi jarðarinnar en nýtti um helming hennar þar til býlið féll í eyði árið 1981. Á Miðfjarðarjörðum bjuggu að jafnaði 17-19 einstaklingar fram eftir öldinni með ríflega 400 fjár þegar mest lét um 1960.⁶ Nú er aðeins búið á Miðfirði 2 allt árið um kring og þar stundaður lítilsháttar fjárbúskapur ásamt hlunnindanytjum en ástíðabundin búseta er á Melavöllum.

Stærstur hluti jarðarinnar er *Miðfjarðarheiði*, sem talin var gott afréttarland og nær að hreppamörkum Vopnafjarðar. Ysti hluti landsins þar sem bæirnir standa nærri sjó og þjóðvegur liggur yfir er lyngmói, mýrar og melar og er það svæðið sem næst er sjó *strandþrep* þar sem mikið af góðri mól er og hefur hún nú þegar talsvert verið notuð í steypu og til vegagerðar.⁷ Gróðurhulan á heiðinni er víða þunn og inn á milli eru berir melar. Námurnar tvær sem teknar voru út haustið 2019 voru báðar á melum og um báðar má segja að malarnám hafi áður átt sér stað í eða við þær.

² Ísl. fornþ. I, 288. Jarðarheiti, landrými og hlunnindi jarðarinnar má túlka sem vísbendingu um að hún hafi byggst snemma.

³ DI II, 71 og 74.

⁴ JJ, 350

⁵ Sveitir og jarðir í Múlaþingi, 28.

⁶ Sveitir og jarðir í Múlaþingi, 38-39.

⁷ Sveitir og jarðir í Múlaþingi, bls. 27

Náma D

Náma D er sunnan við Þjóðveg sunnan við *Kílmel* og nær hún allt suður að *Illagili* um 500 m sunnar. Náman nær yfir langan melrana sem liggur NNA-SSV í landinu. Melurinn er gróðurryr og víða sést í grófa mól þótt hann sé að mestu gróinn þunnri mosahulu (2-5 cm þykk gróðurhula). Meltoppurinn er fremur flatur en nokkuð bratt er niður af melnum til vesturs. Þar tekur við deiglendi. Austan námumarka er lyngkragi og þar austan við, utan marka tekur við smápýfður og lyngivaxinn mói. Slóði liggur eftir melnum endilöngum en norðarlega á honum er bílakirkjugarður þar sem er mikið af bílhraejum og véladóti en náman mun sveigja hjá umræddum svæði og er það því utan námumarka. Ekki voru heimildir um minjar á þessum slóðum og hefur melurinn ekki verið nýttur á fyrri tímum eftir því sem staðkunnugir komast næst. Engar minjar fundust á svæðinu við vettvangsgöngur en á einum stað, nærri bílakirkjugarði fundust ummerki sem í fyrstu sýn minntu á minjar. Þar var grasi vaxið ferhyrnt svæði á lyngbletti sem minnti mest á sigin og gróinn kofa.

Ummerkin þóttu þó ekki að fullu sannfærandi og viðtal við Jón Marínó landeiganda leiddu í ljós að þarna var ekki um fornleifar að ræða heldur hafði kerru verið lagt á þessum stað og lífrænum úrgangi mokað út umhverfis hana fyrir um 50 árum. Í kjölfarið hafði bletturinn gróið upp á þennan hátt. Fast norðan við námumörkin var melur sem nefndur var *Kílmelur* og á

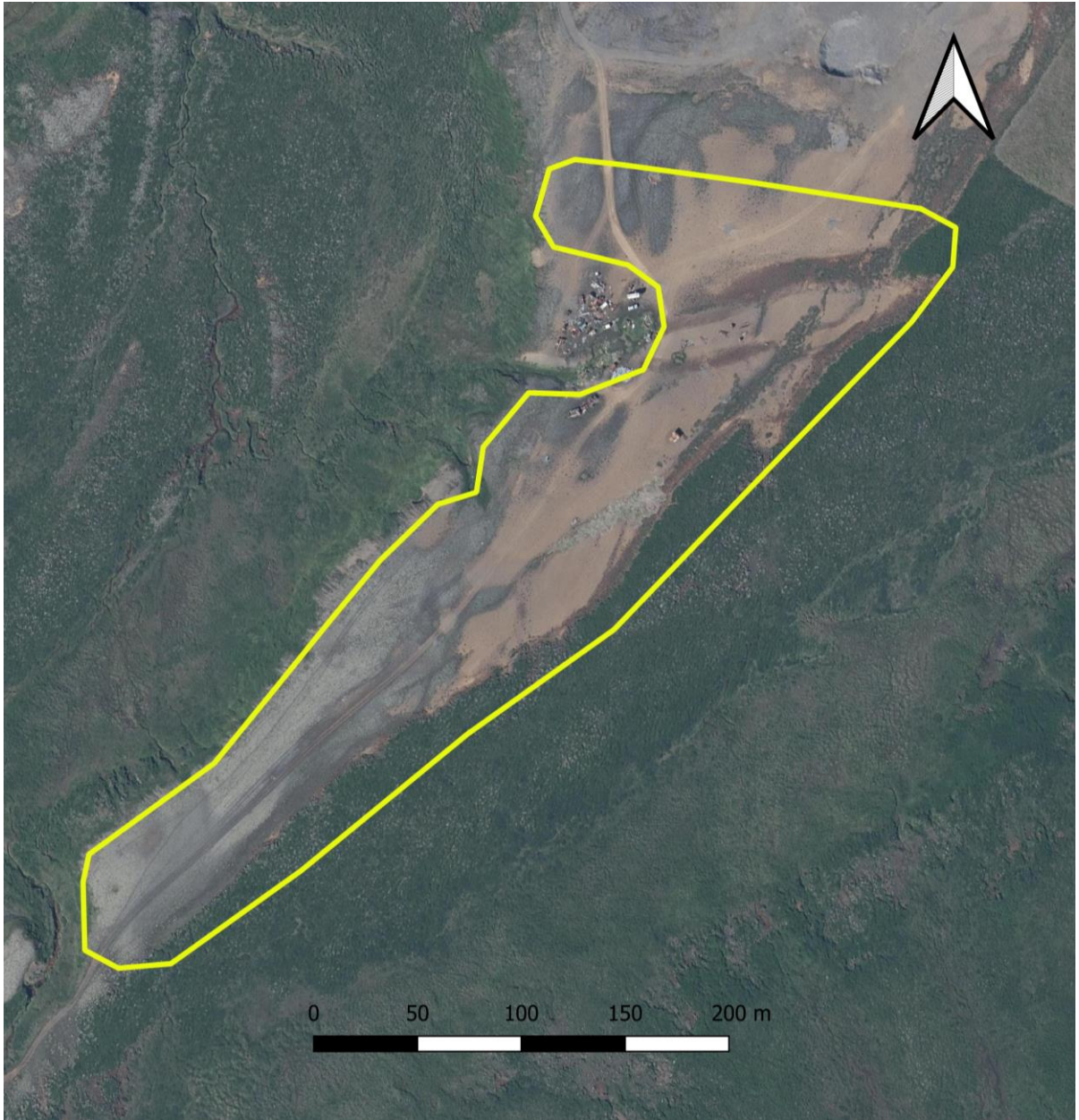

Mynd 6: Ummerkin í námu D sem við fyrstu sýn virtust geta verið minjar, horft til austurs

honum stóð áður varða samkvæmt Jón Marínó Oddssyni heimildamanni en hún var utan marka úttektaarreis. Þjóðvegurinn var áður á sömu slóðum og séu námumörk lögð yfir gamalt Atlaskort⁸ mætti ætla að vegurinn hefði verið innan norðurmarka námunnar. Kortið er hins vegar ónákvæmt og vegurinn utan námumarkanna enda sést hluti af yngsta veginum raunar enn að hluta á þessu svæði, vel utan marka námu D. Hluti vegar, varða og Kílmelur hurfu í vegagerð 1979 en talsvert malarnám hefur um nokkurt skeið verið á þessum slóðum.

Niðurstaða: Engar minjar eru þekktar innan marka námu D.

⁸ Atlaskort/Uppdráttur Íslands, blað 101. Mælt 1933, endurskoðað 1980.

Mynd 7: Mörk námu D tvö sýnd með gulum lit ofan á loftmynd frá Loftmyndum ehf. Engar fornleifar fundust á svæðinu

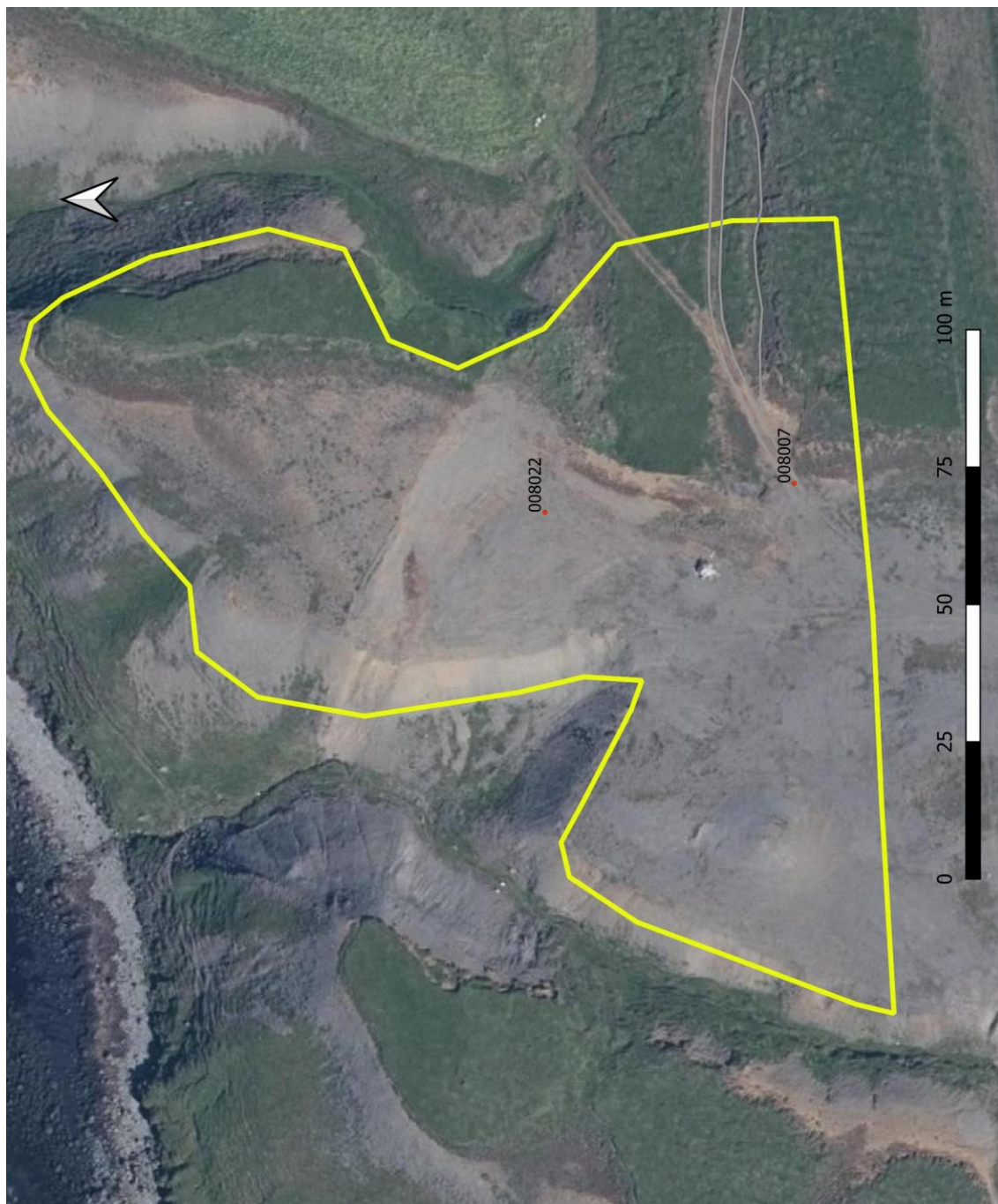
Náma E

Náma E er á svonefndum *Messumel* rúmlega 300 m austan við nýbýlið Melavelli. Eins og nafnið gefur til kynna er svæðið melur en nær í raun aðeins yfir meltoppinn og flatlendið suðaustan hans en ekki ofan í gilin sem eru umhverfis hann. Nokkurt malarnám hefur áður verið á syðri hluta svæðisins en nyrðri hlutinn er að mestu óraskaður. Samkvæmt Jóni Marinó Oddssyni, heimildamanni (f. 1948) hefur verið stundað malarnám á þessum slóðum frá því að hann fór að muna eftir sér. Ekið hefur verið inn á melinn og við eldra malarnám hefur honum að hluta verið rutt til. Einnig hefur verið ekið yfir melinn til að komast inn á tún norðaustan við það. Melurinn er fremur gróðurryr að stærstu leyti en sum staðar vex mosi eða grastó á honum og allra norðaustast er lítil gróðurtorfa innan námumarka sem snýr norður-suður. Vestan við svæðið er *Blautagil* en austan við *Litlagil* og *Krossgötugil*. Eldri þjóðvegur um svæðið er skammt sunnan úttektarmarka. Innan námu E eru þekktir tveir minjastaðir. Fyrst ber að nefna það að sjálft örnefnið, Messumelur, tengist þjóðsögu er staðurinn skráður á fornleifaskrá sem slíkur (NM-008:007). Samkvæmt þjóðsögunni átti Marteinn Jónsson fjölkunnugur prestur á Skeggjastöðum á 17. öld að hafa kveðið þar niður mýs sem höfðu ollið miklum vandræðum í Miðfirði. Melurinn var eftir það kenndur við „messu“ Marteins Messumelur. Messumelur eru dæmi um óáþreifanlega minjastað þar sem gildi staðarins liggur að stóru leyti í sögnunum sem varðveist hafa um melinn fremur en í melnum sjálfum en melurinn er þó eins konar minnisvarði í landslaginu um þjóðtrúnna. Hann er þegar nokkuð úr lagi gengið en vitanlega mun frekara malarnám á svæðinu rýra gildi staðarins ennfrekur.

Suðaustarlega innan námumarka var svo skráður vegur sem líklega eru leifar af gömlum kerruvegi sem nefndur var Miðvegur og lá á milli Miðjarðar og bæjanna þar austan við. Veginn má greina þar sem raski sleppir og á tæplega 50 m kafla til austurs innan námumarka og svo áfram nokkurn spöl utan hennar. Samkvæmt Jóni Marinó Oddssyni, heimildamanni var umræddur vegur kerruvegur en var einnig genginn og riðinn á milli Miðjarðar og nágrannabæjanna austan við. Líklega var leiðin mest notuð á fyrri hluta 20. aldar en var þó eitthvað í notkun lengur og var líklega breikkuð og löguð til á seinni árum. Allra vestast (og á þeim kafla sem er innan námumarka) má reyndar greina tvo slóða samhliða og er sá nyrðri líklega yngri útgáfa af sama vegi. Vegurinn er að mestu leyti þegar horfinn innan námumarka nema allra austastast.

Niðurstaða: Tveir minjastaðir eru þekktir innan marka námu E, annars vegar þjóðsagnastaður og hins vegar ein sýnileg fornleif, Miðvegur, sem lá frá Miðfirði og til austurs.

Aðrar minjar fundust ekki innan marka námanna tveggja sem skráðar voru í Miðfirði í október 2019 enda ljóst að landnýting svæðanna hefur verið lítil framan af og í seinni tíð einkum tengst malarnámi.

***Mynd 8:** Mörk námu E tvö sýnd með gulum lit ofan á loftmynd frá Loftmyndum ehf. Mælipunktur minjastaða merktur með rauðum hring og uppmæld gata með gráum lit.*

Heimildaskrá

Atlaskort/Uppdráttur Íslands. Blað 101, mælikvarði 1:100.000. Mælt 1933, endurskoðað af Landmælingum Íslands 1980. Örnefnaleiðrétting 1980. Gefið út af Landmælingum Íslands 1989.

DI: *Diplomatarium Islandicum* eða *Íslenskt fornbréfasafn*. I-XV. Kaupmannahöfn/ Reykjavík, 1857-1972.

Guðrún Alda Gísladóttir. 2002.

Gráskinna hin meiri. I-II bindi. Sigurður Nordal og Þórbergur Þórðarson önnuðust útgáfu. Þjóðsaga, Reykjavík 1962.

ÍF I: *Íslensk fornrit I. Íslendingabók og Landnáma*. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík 1968.

JJ: Johnsen, J. *Jarðatal á Íslandi*. Kaupmannahöfn, 1847.

Sigmar I. Torfason (tók saman). *Skeggjastaðir-kirkja og prestar 1591-1995*. [Án útgáfustaðar], 1995.

SJM I: Ármann Halldórsson (ritstjóri). *Sveitir og jarðir í Múlaþingi. Strönd, Vopnafjörður, Jökulsárhlíð, Jökuldalur, Hróarstunga, Fell*. I bindi. Búnaðarsamband Austurlands, [án útgáfustaðar] 1974.

SJM V: Ármann Halldórsson, Sigmar Magnússon og Þorsteinn Bergsson (ritnefnd). *Búkolla sveita og jarða í Múlaþingi. Sveitabreppar í Múlasýslum frá Langanesi að Lónsheiði*. V bindi. Búnaðarsamband Austurlands, [án útgáfustaðar] 1995.

SSM: *Múlasýslur. Sýslu og sóknarhýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1874*. Reykjavík, Sögufélag og Örnefnastofnun Íslands 2000.

SSÞ: Þingeyjarsýslur. *Sýslu og sóknarhýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1844*. Reykjavík, 1994.

Ö-Miðfjörður: Örnefnaskrá Miðfjarðar. Þórarinn Magnússon skráði. Örnefnassafn Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.

Heimildamenn

Jón Marínó Oddsson f. 30.06.1948

